

Influx van Kleine Alken *Alle alle* in Nederland in winter 1990/91

Influx of Little Auks *Alle alle* in the Netherlands in winter 1990/91

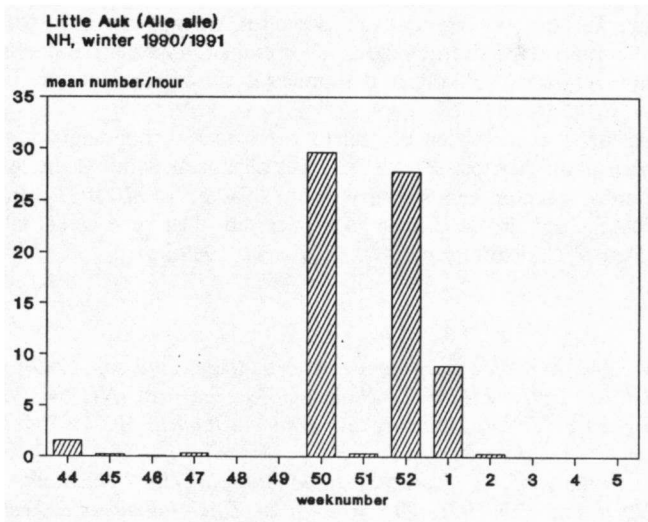
Nick F. van der Ham, Leo Stegeman, Maarten Platteeuw
NZG/Wg Club van Zeetrekwaarnemers, Alkmaar

Inleiding

In de winter 1990/91 vond in het Nederlandse kustgebied een invasie plaats van de Kleine Alk *Alle alle*. Hierbij kwamen aantallen vogels voor de kust, die in ieder geval sedert 1972, het begin van de activiteiten van de Club van Zeetrekwaarnemers (CvZ), hun weerga niet gekend hebben. Deze bijdrage verschaft een overzicht van de waarnemingen van november 1990 tot en met februari 1991.

Materiaal en methode

Toen bleek dat er voor Nederlandse begrippen ongekend grote aantallen Kleine Alken langs de kust gezien werden, is aan de zeetrekters verzocht hun gegevens zo spoedig mogelijk in te sturen. Voor dit artikel werden zeetrekellingen uit de periode eind september 1990-februari 1991 verwerkt (916 waarnemingsuren in Holland en Zeeland, 113 uren in het Waddengebied, archief NZG/CvZ). Slechts vier posten werden gedurende de gehele winter regelmatig bemand: Scheveningen (Schev), Bloemendaal (Bloem), Egmond (Egm) en Camperduin (Hbz). Het hier geschetste beeld van de influx is daarom noodgedwongen incompleet. Daarnaast zijn waarnemingen opgevraagd bij SOVON Bijzondere Soorten Project (BSP, districten Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid) en tenslotte zijn zoveel mogelijk niet-systematisch verzamelde kustwaarnemingen en waarnemingen uit het binnenland bij elkaar gezocht. In dit artikel wordt ook een overzicht gegeven van dood aangetroffen Kleine Alken op de Nederlandse kust (archief NZG/NSO).

figuur 1. Aantallen Kleine Alken per uur, Noordhollandse kust winter 1990/91
figure 1. Numbers of Little Auks per hour, mainland coast Noord-Holland, winter 1990/91

Status Kleine Alk in Nederland en in het Noordzeegebied

De Kleine Alk is een doortrekker en wintergast, die jaarlijks in wisselend, maar zeer klein aantal wordt waargenomen (CNA 1970, Camphuysen & Van Dijk 1983, Van der Ham 1987). De Kleine Alk staat bekend om zijn onregelmatig optredende, soms zeer grootschalige invasies waarbij ook in de zuidelijke Noordzee zeer vele exemplaren verzeild kunnen raken (Witherby 1912, Haverschmidt 1930, Murphy & Vogt 1933). Sinds de jaren vijftig zijn er in West-Europa evenwel geen grote invasies meer waargenomen (Camphuysen 1986). Voor de Nederlandse kust dateert de laatste grote invasie zelfs uit 1929/30 (Haverschmidt 1930) en werden er tijdens de invasies in 1948-1951, die op de Britse Eilanden enorme aantallen te zien gaven (Sergeant 1952), geen grotere aantallen dan normaal aangetroffen (Taapken 1952). Uit zeezichtingen aan de Nederlandse kust sinds 1972 is gebleken dat de Kleine Alk hier van half september tot en met half februari voorkomt, met een duidelijke piek in november. Doorgaans worden hooguit enkele tientallen exemplaren per seizoen gezien (Camphuysen & Van Dijk 1983, Van der Ham 1987). Alleen in 1974 (74 exemplaren, 28-29 okt Schiermonnikoog), 1985 (181 exemplaren) en 1987-89 (maximaal respectievelijk

62, 60 en 84 op een post op een dag) werden wat grotere aantallen opgemerkt. Vrijwel altijd beperkte het voorkomen van tientallen exemplaren zich tot het najaar, maar in februari 1983 werden zo'n 40 exemplaren gezien. Binnenland-waarnemingen zijn zeldzaam en volgen dan meestal op zware stormen in de wintermaanden.

Ook aan de Belgische kust werden de laatste jaren naar verhouding wat meer Kleine Alken gezien (Van Gompel 1990). Over het algemeen is de Kleine Alk in de zuidelijke Noordzee echter een schaarse soort (Tasker *et al.* 1987). In het noordelijk Noordzeegebied is de Kleine Alk hier en daar een zeer talrijke wintergast (Pedersen & Christoffersen 1987, Skov *et al.* 1989).

tabel 1. Weekoverzicht van alle waargenomen Kleine Alken, eind sep 1990 tot en met eind feb 1991 (ZH = Zuidhollands/Zeeuwse kust, NH = Noordhollandse kust, WD = Noordzeekust Waddeneilanden, WK = Waddenzeekust).

table 1. Weekly summary of all records of Little Auks in The Netherlands, late Sep 1990 to late Feb 1991 (ZH = coast of Zuid-Holland and Zeeland, NH = coast of Noord-Holland, WD = North Sea coast of Wadden Isles, WK = Wadden Sea coast, elders = elsewhere)

	weekno.	ZH	NH	WD	WK	elders/elsewhere
1990	38	0	2	0	0	0
	39	0	1	0	0	0
	40	0	1	0	0	0
	41	0	0	0	0	0
	42	0	0	0	0	0
	43	0	1	0	0	0
	44	67	67	30	1	0
	45	20	5	0	1	0
	46	13	2	0	1	0
	47	4	8	0	1	0
	48	5	0	0	0	0
	49	1	1	0	0	0
	50	818	1436	0	1	0
51	7	5	0	0	1	
52	478	794	7	0	0	
1991	1	54	289	6	6	2
	2	9	8	0	1	1
	3	30	2	0	0	1
	4	0	0	0	0	1
	5	1	0	0	0	1
	6	0	0	0	0	0
	7	0	2	0	0	0

De influx van 1990/91

De eerste drie Kleine Alken werden in tweede helft van september gezien (NH). Oktober leverde nog enkele gevallen op, maar pas vanaf begin november werden flinke aantallen waargenomen. Op het weekend van 3/4 november, onder invloed van een stevige NW-stroming (5-6 B), werd de eerste massale verplaatsing geregistreerd (138 exemplaren op 3, 25 op 4 november). De rest van de maand leverde langs de Hollandse en Zeeuwse kust nog tenminste 67 Kleine Alken op. Een flinke depressie met westenwind op 18/19 november bracht geen uitzonderlijke aantallen binnen gezichtsafstand. December begon rustig met tot en met de 9e slechts 4 exemplaren, maar daarna namen de aantallen sterk toe. Op de 10e vlogen bij Schev tijdens harde oostenwind 104 exemplaren noordwaarts. De daaropvolgende drie dagen werden langs de gehele kust veel Kleine Alken gezien (tabel 2). Tussen 14 en 26 december namen de aantallen af, met langs de Hollands/Zeeuwse kust in totaal nog maar 51 exemplaren. Ook een depressie op de 20e leverde weinig op. Een derde trekgolf vond plaats op 27/28 december, bij een harde tot stormachtige westenwind (tabel 2). De laatste drie dagen van het jaar leverden nog 17 exemplaren op. Het jaar 1991 begon met dagelijkse waarnemingen, in totaal zo'n 65 exemplaren (maxima: 20 op 1 januari, 11 op 4 januari). Nu werden ook enkele gevallen gemeld op de Waddeneilanden (WD) en de Waddenzeekust (WK). Op 6 januari (WZW 8-10 B) werden voor het laatst grote aantallen Kleine Alken gezien (239 N, Hbz), maar in Zuid-Holland (ZH) werden deze dag slechts enkele exemplaren gezien. In de rest van januari werden vrijwel dagelijks enkele Kleine Alken gezien tot en met de 21e, met als maximum 25 ex. op 21 januari te Schev (NW 5-6 B). De laatste meldingen vielen op 29 januari (1 N, Schev) en 18 feb (2 N, Hbz).

Opmerkelijke waarnemingen waren exemplaren in de NIOZ-haven op Texel (2 november) en in de haven van Den Oever (12 december), een Kleine Alk te Oostwoud (NH; 18 december), één vliegend over de A 9 bij Heiloo (NH; 6 januari), één in een tuin te Schagen (7 januari) en één in recreatieplas Geestme-rambacht (ten N van Alkmaar; 10 januari-2 februari).

Van de tussen november 1990 en mei 1991 dood gevonden vogels was 30.8% met olie bevuild ($n = 52$), vrijwel zeker meestal postmortaal opgelopen. Voor zover bekend betrof het allemaal vogels in winterkleed (C.J. Camphuysen *in litt.*). Gedurende de maand januari werden relatief veel dode vogels op het strand aangetroffen (minimaal 38 ex., waarvan 34 in NH). De nationale telling van eind februari leverde nog 7 doodvondsten op en daarna zijn nog 5 vondsten van oude en vergane kadavers gedaan (mrt 4, mei 1).

De invasie bestond uit een drietal verschijningsgolven: 3-4 november, 10-13 december en 27-28 december (figuur 1, tabel 1). NH gaf in absolute zin de grootste aantallen te zien (tabel 1) en na correctie voor waarnemingsintensiteit was dit verschijnsel nog opvallender. De grootste aantallen tijdens zeetrekellingen in december zijn samengevat in tabel 2. Half december vlogen de meeste vogels noordwaarts, terwijl eind december vrijwel alles in zuidelijke richting passeerde.

Tot nu toe werden 4239 exemplaren (zowel levend als dood) van de Kleine Alk gemeld uit de periode eind september 1990 tot en met eind februari 1991, waarvan 3449 exemplaren tijdens zeetrektingen. De periode eind oktober 1990 tot en met eind januari 1991 levert een 'overall'-uurgemiddelde van 3.35 ex. per uur; per deelgebied zijn deze waarden: ZH 1.43, NH 7.53, WD 0.56 en WK 0.11 ex./u. Een extrapolatie per deelgebied levert een schatting van bijna 4350 vogels op. Eind december/begin januari was hun conditie waarschijnlijk verminderd, gezien een groter aantal doodvondsten en het optreden van binnenlandwaarnemingen. Van een totaal van 443 goed bekeken vogels waren er 423 exemplaren in winterkleed en 20 in zomerkleed. Bij drie langsvliegende Kleine Alken werd oliebevuild vastgesteld.

tabel 2. Overzicht van de beste dagen per telpost per vliegrichting (nc = geen telling op de betreffende telpost).

table 2. The best days per site; breakdown by flying direction (nc = no count at that site on that day).

date	11 Dec		12 Dec		13 Dec		27 Dec		28 Dec				
	wind direction		N-SW		NW		NNE		W		SW		
force (B)	4-3		7-9		5-6		8-9		5-6				
Telpost/Site	S	N	S	N	S	N	S	N	S	N			
Westkapelle	nc		nc		-		3		nc		32		
Scheveningen	18	81	2	136	-		16	123	-		57	3	
Noordwijk	nc		nc		nc		230		-		nc		
Bloemendaal	-		14	-	6	-		60	nc		nc		
IJmuiden	-		277	nc		-		91	nc		nc		
Egmond aan Zee	-		295	-		176	-		89	nc		nc	
Camperduin	nc		4	488	-		233	733	35	-		17	
Callantssoog	nc		-		91	-		21	nc		nc		

De influx elders in Europa

De hierna volgende gegevens zijn fragmentarisch en dienen dan ook voornamelijk als illustratie van het feit dat de influx geen specifiek Nederlands verschijnsel was, maar ook elders in Europa is opgemerkt. Ze zijn hoofdzakelijk afkomstig uit diverse tijdschriften (North Sea Bird Club Bulletin No. 64; Birding World 3 (11), 3 (12), Birdwatching 5 (3), GIAM Boletín primavera 1991).

Uit vrijwel alle landen rondom de Noordzee, waarvan gegevens voor handen waren, werden uitzonderlijke aantallen Kleine Alken gemeld. Uit Duitsland kwam een melding van 53 exemplaren te Helgoland op 2 november. België meldde op 28 december 30 ex. te Oostende en 50 ex. te Zeebrugge. In NW-Frankrijk werden tenminste 10 Kleine Alken opgemerkt op 2 en 3 november te Dunkerque. Ook half december leverde hier diverse waarnemingen op. Verder zuidwaarts in Spaans Baskenland werden op 3/4 november 2 ex. gezien, alsmede 1 ex. aldaar

eind november en 2 ex. op 12 januari. Op 13 januari werd eveneens een exemplaar gezien te Premià in de provincie Barcelona (Middellandse Zeekust). Zulke zuidelijke verschijningen zijn wellicht minder afwijkend dan men denkt, gezien de toch niet uitzonderlijke verschijning van Kleine Alken in de wateren rondom de Azoren (Furtado & Le Grand 1979).

Zowel de meeste waarnemingen als de grootste aantallen zijn afkomstig uit Groot-Brittannië. November leverde minimaal 2500 exemplaren op, voornamelijk tussen 3 en 5 november. De maxima werden gemeld te Flamborough Head (o.a. 1503 ex. op 4 nov en 670 op 5 nov). Ook elders (Norfolk, Suffolk, Shetland) werden flinke aantallen gemeld. In december werden 8000 à 10,000 Kleine Alken gemeld, voornamelijk langs de Schotse en Engelse oostkust. De west- en zuidkust leverde geringe aantallen op, maar in Ierland werden wel flinke aantallen gezien, bijvoorbeeld meer dan 700 te Tuskar Rock, Co. Wexford op 15 december. De grootste aantallen werden vastgesteld tussen 9 en 13 december, net als in ons land (9 december 2300 naar N Girdleness, Grampian, 10 december 1800 naar O te Sheringham, Norfolk, 12 december 3750 te Whitburn, Tyne & Wear, 13 december 1830 te Flamborough Head). Ook half december (17 december 800 te Kirkcaldy, Fife, 22 december 1650 te Filey Brigg, N Yorkshire, 23 december 730 te Redcar, Cleveland) en eind december (27 december >800 te Flamborough Head) leverden nog ongebruikelijk grote aantallen op. Ook januari gaf nog meer dan 2000 vogels te zien, met als topdag 6 januari (o.a. 1080 te South Gare, Cleveland). In deze maand werden van Schotland tot aan de zuidkust veel dode vogels gevonden en er werden vele tientallen exemplaren in het binnenland gezien, voornamelijk in de eerste week van januari. De doodvondsten op Shetland betroffen voornamelijk adulte vogels (Heubeck & Meek 1991). In november en december werd het fourageren van flinke aantallen Kleine Alken vastgesteld bij Humberside.

Discussie

Het is duidelijk dat in heel NW-Europa een influx van Kleine Alken is opgetreden in de winter van 1990/91. De grootste aantallen werden vrijwel overal rond dezelfde data vastgesteld: 2-5 nov, 9-13 dec, 27-28 dec en 6 jan. Hoewel de aantallen van plaats tot plaats sterk uiteen liepen, is het opvallend dat de vogels vrijwel uitsluitend in grote aantallen werden gezien bij zwaar weer (meest W/NW-storm). Alleen op 9-11 dec zijn grote aantallen gezien bij relatief rustig weer.

Kennelijk is de zuidelijke Noordzee vanaf begin november bevolkt geweest door ettelijke duizenden (tot tienduizenden) Kleine Alken. De geringe aantallen doodvondsten, de ogenschijnlijk goede conditie van de vogels, alsmede de waarnemingen van fouragerende vogels, zowel voor de Nederlandse als voor de Britse kust, doen vermoeden dat de vogels in november en december redelijk in staat waren te overleven en voedsel te vinden in de Noordzee. Het wintervoedsel van de Kleine Alk bestaat waarschijnlijk vooral uit zoöplankton en misschien zeer

kleine vis (Bradstreet & Brown 1985). Pedersen & Christoffersen (1987) constateerden een toename van de overwintering van deze vogels in Zuid-Scandinavië (Skagerrak e.o.) met ingang van de jaren 80, die ze toeschreven aan aldaar toegenomen populaties kleine vis (Gobiidae en Clupeidae). Het samen voorkomen van Kleine Alken en concentraties Glasgrondels *Aphya minuta* in Zuid-Noorwegen werd aangetoond door Skov *et al.* (1989). Hierbij werd echter niet uitgesloten dat de vis en de vogels tezamen profiteerden van hoge dichtheden aan zoöplankton. Gezien de schaarste van zoöplankton in de wintermaanden in de centrale en zuidelijke Noordzee lijkt het niet onwaarschijnlijk dat de deze winter zo ver zuidwaarts verblijvende Kleine Alken voornamelijk van jonge vis leefden. Vanaf begin januari werd duidelijk dat het overleven in de zuidelijke Noordzee voor grote aantallen Kleine Alken toch niet zo gemakkelijk is. De aantallen doodvondsten liepen sterk op, evenals de meldingen van verzwakte vogels en in het binnenland verdwaald geraakte exemplaren.

Mogelijk vond de influx van Kleine Alken in 1990/91 zijn oorsprong in een verder zuidwaarts trekken van de relatief 'nieuwe' Zuidscandinavische winterpopulatie, die mogelijk minder voedsel aantrof dan in voorafgaande winters. Sterke jaarlijkse fluctuaties in aantallen zijn echter ook voor de noordelijke Noordzee al gedurende de gehele eeuw bekend (o.a. Witherby 1912, Sergeant 1952). Aanvankelijk leek deze recente invasie relatief weinig slachtoffers op te leveren. Na verloop van tijd bleek echter dat ook dit keer, net als bij alle vorige gedocumenteerde invasies (o.a. Witherby 1912, Murphy & Vogt 1933, Sprunt 1938, Sergeant 1952), de grootschalige verplaatsing tot buiten het normale wintergebied aan vele vogels het leven geeft gekost. Zonder uitzondering worden bij dit soort invasies opvallende aantallen sterk vermagerde Kleine Alken gevonden, die ogenschijnlijk door voedselgebrek en algehele conditieverslechtering aan hun eind gekomen zijn. In hoeverre ook slecht weer een rol speelt, naast het overwinteren in een marginaal voedselgebied, is nog niet helemaal opgehelderd. Waarschijnlijk zullen de extra energiekosten van koerscorrecties en de verloren gaande potentiële fourageertijd als gevolg van stormen de conditieverslechtering alleen maar versnellen. Het lijkt echter onaannemelijk dat bij gunstig weer de zuidelijke Noordzee wel een winter lang voldoende voedsel voor duizenden Kleine Alken kan verschaffen.

Dankwoord

Met dank aan: Wim Bakker, Ruud Brouwer, Kees Camphuysen, Gido Davidse, Jelle van Dijk, Klaas Eigenhuis, Danny van Elswijk, Steve Geelhoed, Hans Groot, A.A. Kraus, Wim & Raymond van Splunder, Michiel Versluys, J.N. Ynsen, Klaas Zwaan e.v.a.

Summary

A description is given of the influx of Little Auks along the Dutch coast in the

winter 1990/91. Three periods of peak numbers occurred: 3-4 Nov, 10-13 Dec and 27 Dec-6 Jan (tables 1, 2, figure 1), coinciding with peak numbers in Germany, Belgium and Britain. At least 4000 individuals were seen, most of them in Dec. Up until Dec, the birds seemed to be in reasonable condition, with hardly any corpses recorded during beached bird surveys. After the second peak in Jan 1991, however, weakened and dead birds appeared on the beaches and some inland records occurred. After the recent increase in wintering Little Auks in the northern North Sea from the 1980s onwards (which also resulted in higher annual numbers in The Netherlands), possibly following increases in stocks of small Gobiid and Clupeid fish, it may be that food resources in the northern North Sea had become unexploitable in the winter 1990/91, forcing the birds further south. From Jan 1991 onwards, physical conditions apparently got worse and small numbers died.

Literatuur

- Bradstreet M.S.W. & Brown R.G.B. 1985. Feeding ecology of the Atlantic Alcidae. In: Nettleship D.N. & Birkhead T.R. (eds.). The Atlantic Alcidae. Academic Press, London.
- Camphuysen C.J. 1986. Vondsten van Kleine Alken *Alle alle* en Papegaaiduikers *Fratercula arctica* langs de Nederlandse kust. Limosa 59: 138-141.
- Camphuysen C.J. & Dijk J. van 1983. Zee- en kustvogels langs de Nederlandse kust, 1974-79. Limosa 56 (3): 81-230.
- CNA 1970. Avifauna van Nederland. E.J. Brill, Leiden.
- Furtado D. & Le Grand G. 1979. Présence hivernale du Mergule nain *Plautus alle* aux Açores. Alauda 47: 113-114.
- Ham N.F. van der 1987. Kleine Alk. In: Ham N.F. van der (ed.). De trek over zee gedurende de 2e helft van 1985. Club van Zeetrekwaarnemers, halfjaarverslag nr. 30, Alkmaar.
- Haverschmidt F. 1930. Invasie van Kleine Alken (*Alle alle* (L.)) en Papegaaiduikers (*Fratercula arctica* (L.)) na de stormen in de tweede helft van December 1929. Ardea 19: 63-65.
- Heubeck M. & Meek E.R. 1991. Puffin wreck update. Seabird Group Newsletter No. 59: 2.
- Murphy R.C. & Vogt W. 1933. The Dovekie influx of 1932. Auk 50: 325-349.
- Pedersen J.S. & Christoffersen H. 1987. Søkongen *Alle alle* og dens forekomst i Sydkandinavien 1978-1986. Pelagicus 2: 11-16.
- Sergeant D.E. 1952. Little Auks in Britain, 1948 to 1951. Brit. Birds 45: 122-131.
- Skov H., Durinck J. & Danielsen F. 1989. Sammenfaldende forekomst mellem Søkonger *Alle alle* og Glaskutling *Aphya minuta* i Flekkefjord, Sydnorge, november 1988. Pelagicus 4: 22-24.
- Sprunt A. 1938. The southern Dovekie flight of 1936. Auk 55: 85-88.
- Taapken J. 1952. Het voorkomen van de Kleine Alk in ons land. De Levende Natuur 55: 228-231.

- Tasker M.L., Webb A., Hall A.J., Pienkowski M.W. & Langslow D.R. 1987. Seabirds in the North Sea. Nature Conservancy Council, Aberdeen.
- Van Gompel J. 1990. Het voorkomen van de Kleine Alk *Alle alle* in België. Mergus 4: 95-115.
- Witherby H.F. 1912. The 1912 wreck of the Little Auk. Brit. Birds 5: 282-286, 306-311, 337-338.
- Nick F. van der Ham, Leo Stegeman, Maarten Platteeuw, NZG/Wg CvZ, Luttik Oudorp 46, 1811 MX Alkmaar.